

Broedende Velduilen in het Groninger cultuurlandschap

Ben Koks

Wie tegenwoordig nog regelmatig Velduilen *Asio flammeus* ziet mag zich gelukkig prijzen. De tijden van weleer lijken in Nederland definitief voorbij. Alleen op de Waddeneilanden kan nog van een heuse populatie worden gesproken maar het massatoerisme heeft de Velduil ook hier naar de stilste plekjes verdreven. In de rest van Nederland is deze kritische soort tot een beperkt aantal natuurgebieden veroordeeld. Het lijkt aannemelijk dat de Velduil de laatste jaren nauwelijks de ondergrens van zestig broedparen haalt zoals recent gepubliceerd in de *Rode Lijst* (Osieck & Hustings 1994).

Over het voorkomen in de provincie Groningen is weinig bekend, hoewel zowel Boekema *et al.* (1983) als van den Brink *et al.* (1992) pogingen doen een aantal te geven. De aantallen zijn vooral gebaseerd op broedgevallen in goed bezochte gebieden als de Lauwersmeer en de Eemshaven.

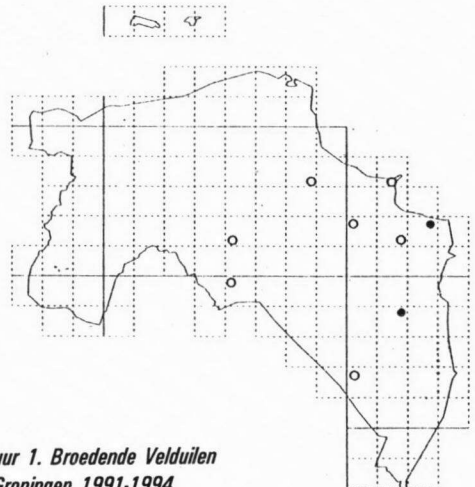
Ook met het hedendaagse arsenaal vogelaars is het lastig een degelijk beeld van deze mysterieuze uil op te geven. Zijn uiterst verborgen levenswijze en voorkomen in onverwachte biotopen maken de Velduil zelfs voor SOVON een ongrijpbare soort.

Ondanks alle sombere berichten zijn er natuurlijk ook wel lichtpuntjes. Het is duidelijk dat de - meerjarige - braaklegging perspectieven biedt voor een aantal soorten die anders een troosteloos einde zouden vinden op de nationale *Rode Lijst*.

In 1991 werden de eerste zekere broedgevallen in de Groninger akkers gevonden (Koks & van 't Hoff 1991). In de jaren daarna werden op verschillende locaties broedgevallen opgemerkt. In dit artikel zal ik ingaan op een broedgeval dat in 1994 plaatsvond tussen Midwolda en Nieuwolda.

Voorkomen 1991-1994

Het voorkomen van de Velduil hangt sterk samen met het voedselaanbod. In Oost-Groningen moet hij het vooral hebben van de veldmuis. Deze woelmuis heeft door de meerjarige braaklegging en het lukraak neerpoten van populierenakkers kans gezien om plaatselijk zeer hoge dichtheden te bereiken. In figuur 1 is te zien waar de in de periode 1991-1994 broedende Velduilen zijn aangetroffen.

Figuur 1. Broedende Velduilen in Groningen 1991-1994.

- - 1 jaar als broedvogel vastgesteld
- - 2-3 jaar als broedvogel vastgesteld

Een provinciale Velduilen-inventarisatie: kan dat?

In de Groninger situatie kan deze vraag worden beantwoord met een hartstochtelijk *neen*. Aan de hand van het voorbeeld van het broedpaar van de Nieuwlandse weg tussen Midwolda en Nieuwolda zal worden uitgelegd waarom.

De eerste aanwijzingen voor een broedgeval werden op 2 mei gevonden. Tijdens het obser-

veren van twee broedparen Grauwe Kiekendief werd een ongeringd mannetje (♂) Velduil op een kale akker gezien. Het leek waarschijnlijk dat het aangrenzende perceel braakland de thuishaven was van deze vogel. Toen hier werd gezocht naar het ♀ begon het mannetje (♂) met zijn vleugels te klappen: een ultieme aanwijzing dat we hier met een broedvogel te maken hadden!

Op 4 en 8 mei werd met twee mensen naar een mogelijk nest gezocht. Ieder bezoek duurde ongeveer een uur en er werd voornamelijk gekeken op die plekken in het braakperceel waar de vegetatie wat ruiger was. Het enige dat werd gevonden was een beperkt aantal braakballen en een vleugelklappend ♂.

Omdat de eigenaar van het perceel voor half mei wilden gaan maaien is op 21 mei met negen Avifaunaleden gezocht naar het broedende ♀. Om de 10 meter liep één persoon die goed om zich heen keek en vooral in de wat hogere vegetatie naar een potentiële vogel moest uitkijken. Nadat het perceel éénmaal was uitgekamd werd het ♂ weer vleugelklappend waargenomen. Daarom werd besloten om de plek waar de vogel frequent was gezien nog éénmaal goed af te lopen. De onderlinge afstand tussen de waarnemers werd inmiddels verkleind tot 5 meter.

Toen de hoop bijna werd opgegeven klonk een kort en zacht *boo-boo-boo* op uit het gras. Na

een paar meter doorlopen werd het ♀ van het nest gejaagd.

Dat "nest" bestond uit niet meer dan een kaal plekje waar wat raaigras overheen was getrokken. Na de twee eieren te hebben gemarkeerd en gemeten zijn we vertrokken. Op een paar meter van het nest werd een korte bamboestok neergezet om bij volgende nestcontroles het nest te kunnen terugvinden. Het broedende ♀ moet tijdens de eerste ronde overigens op minder dan een paar meter zijn gepasseerd.

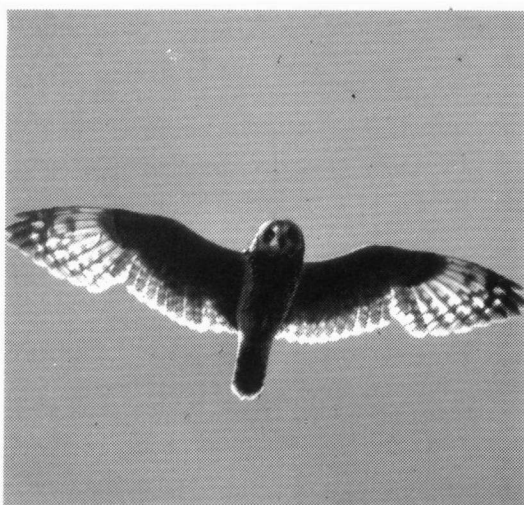
Om de uiteindelijke legselgrootte te bepalen werd het nest op 15 juni weer bezocht. De vegetatie was inmiddels fors gegroeid en het kostte wel wat moeite om de bamboestok en het broedende ♀ te vinden. De eerst open nestplaats was inmiddels dichtgegroeid en van het ♀ waren alleen de felgele ogen te zien. Na deze opzettelijke verstoring werd gezien dat ze weer snel op haar nest ging zitten.

Terugkomend op de vraag in hoeverre Velduilen goed in kaart zijn te brengen, kan worden gezegd dat de juiste aanpak en wat geluk kunnen leiden tot een nestvondst. Dit broedpaar is echter uitsluitend gevonden omdat er in de buurt toevallig Grauwe Kiekendieven zaten waaraan veel aandacht werd besteed. Op locaties waar deze aandacht ontbreekt of waar nauwelijks gemotiveerde vogelaars komen worden Velduilen gemakkelijk over het hoofd gezien.

Het nest gevonden!

Foto Hans Hut

Vliegend mannetje Velduil

Foto Hans Hut

Opvallend is dat alle locaties waar in de periode 1991-1994 broedvogels zijn gevonden regelmatig door kiekendievenmensen zijn bezocht of dat er goede tellers rondlopen (zoals bij Harkstede en de Westerbroekstermadepolder).

Het is daarom niet gewaagd te veronderstellen dat er her en der broedparen in populierenakkers en grootschalige braakpercelen worden gemist.

Broedbiologie

Er zijn in Nederland weinig broedbiologische gegevens van de Velduil bekend. Dit kan enerzijds te maken hebben met de "Vogeljaar-mentaliteit", die sinds jaar en dag het nestzoeken in een verdomhoekje stopt, anderzijds kan het komen doordat een velduilennest nauwelijks is te vinden. Omdat het nest aan de Nieuwlandse weg wel moest worden opgespoord omdat deze anders zeker zou worden uitgemaaid, hadden we hier een mooie kans om wat extra gegevens te verzamelen.

Zoals vermeld werd op 21 mei een nest met daarin twee eieren gevonden. Een ervan was nog puntgaaf en minder dan twaalf uur daarvoor gelegd. Het eerste ei was al een beetje vuilwit. Beide eieren zijn gemeten en met een watervaste stift genummerd. Op 15 juni zijn de overige vier eieren gemerkt en gemeten. De gemiddelde grootte van de eieren bedroeg 39,2x31,7 (no.1 39,6x31,7, no. 2 38,3x32,2, no. 3 41,2x31,1, no. 4 38,9x31,9, no. 5 38,4x31,1, no. 6 39,0x31,9). Onze uil zit aardig in de buurt van het gemiddelde van 40x31 mm dat door Cramp (1985) wordt opgegeven. Als wordt uitgegaan van een leginterval van een tot twee dagen, moet het eerste ei op 18 of 19 mei zijn gelegd. Dit is laat voor onze breedtegraad. Normaal gesproken wordt er in maart of april gelegd (Cramp 1985). De in het algemeen zeer slechte voedselsituatie zal mede reden zijn voor dit late legbegin.

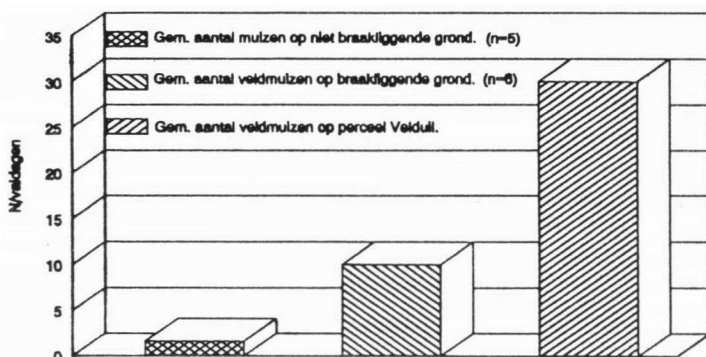
Rekening houdend met een incubatietijd van 24 tot 29 dagen (Cramp 1985) moeten de vijf nestjongen die op 25 juni zijn gevonden tussen de drie en twaalf dagen oud zijn geweest. Op 2 juli zaten er nog drie jongen in het nest. De

twee florissant ogende exemplaren zijn geringd (vleugels resp. 72 en 63 mm en gewicht resp. 212 en 179 gram), het derde exemplaar zag er zo slecht uit dat het niet is geringd. Op 17 juli was het nest leeg. Aan het felle alarm (inclusief stootduiken) van met name het ♀ kon worden afgeleid dat er nog minimaal één jong in leven was.

Het uiteindelijke broedsucces is lastig te bepalen omdat de nestjongen van de Velduil al na twaalf tot zeventien dagen het nest verlaten om op een veilig plekje door de ouders te worden grootgebracht. Deze risicospreiding is lastig voor degene die geïnteresseerd is in biometrie, maar vermoedelijk een goed antwoord van de soort op predatie. In Oost-Groningen is vooral predatie door de vos een reëel risico. Van roofvogels lijken de nestjongen weinig te duchten te hebben. Er is waargenomen dat beide ouders alle drie de kiekendieven en Buizerd wegjoegen. Eénmaal kreeg een juveniele Havik een ziedend ♂ achter zich aan.

Voedsel

Van alle in Groningen voorkomende uilen zijn de braakballen van Velduilen het lastigst te vinden. Een braakbal van een Velduil lijkt sterk op die van een Ransuil maar is gemiddeld iets groter. Zo nu en dan werd er bij toeval één gevonden. Meestal op molshopen en onder paaltjes aan de rand van het perceel. Dit laatste bracht ons op het idee om een dikke houten paal van 1,20 meter op zo'n 75 meter van het nest in het veld te plaatsen. De hoop dat met name het ♂ deze paal als uitkijkpost zou gebruiken werd bewaarheid. Het merendeel van de 38 braakballen werd onder deze paal gevonden. In totaal zijn hier 48 veldmuizen, twee bosmuizen en een vogel *spec.* uitgepeuterd (gemiddeld 1,3 prooi per braakbal). Bovendien werd er een schedel van een juveniele muskusrat gevonden. Hoewel niet kan worden bewezen dat het velduilpaartje deze prooi heeft bemachtigd, is dit wel waarschijnlijk. Cramp (1985) maakt melding van een bruine rat als prooi bij Velduilen dus onmogelijk is een juveniele muskusrat als velduilprooi zeker niet. Bovendien was de enige roof-

Figuur 1. Resultaten van de muizencensus in juli 1994.

vogel die op de paal werd geduld een Torenvalk, alle andere soorten werden hier weggejaagd.

Muizencensus

De kans dat een Velduil zich als broedvogel vestigt hangt sterk samen met het aanbod aan woelmuizen. Uit het beperkte aantal braakballen bleek al dat de veldmuis verreweg het vaakst gegrepen werd. Het wonderbaarlijke is dat 1994 de boeken in zal gaan als een slecht veldmuizenjaar. Zoals bekend heeft deze woelmuis een cyclus waarin goede en matige jaren elkaar afwisselen. De vraag is natuurlijk hoe het mogelijk is dat onze Velduilen het hebben kunnen redden onder deze ogenschijnlijk slechte omstandigheden.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden moet een indruk verkregen worden van de omvang van de veldmuizenpopulatie. Om deze reden worden er sinds drie jaar muizen gevangen met behulp van de methode van Hörmfeldt (Beemster & Dijkstra 1991).

Het principe is simpel: we willen graag weten hoe braakpercelen van verschillende ontwikkelingsstadia zich verhouden tot elkaar en tot gangbare biotopen als wegbermen, schouwpaden en dergelijke. De resultaten van de muizencensus uit juli 1994 staan in figuur 2.

Het blijkt dat het gemiddelde aantal veldmuizen in braakakkers aanzienlijk groter is dan in de bermen en schouwpaden. Het perceel waar de Velduilen tot broeden kwamen scoorde echter het hoogst van alle vanglocaties. Eén

vanglocatie in de buurt van Bellingwoldekwaam met 26 gevangen veldmuizen aardig in de buurt van het perceel aan de Nieuwlandse weg. De rest van de raaie zat hier ruim onder.

Tenslotte....

Waar het allemaal om begon wordt tot het laatst bewaard. De Velduilen kwamen tot broeden op een perceel dat

in 1994 voor het derde jaar braak lag. Het ging om een perceel van 34 hectare waarvan uiteindelijk 2,94 hectare (230 x 128 meter) niet is gemaaid.

Voor de Velduilen voldoende om met succes te broeden, voor de akkerbouwer geen probleem.

Dankwoord

Op de eerste plaats natuurlijk de heer H. ten Have uit Scheemda, op wiens land het paartje tot broeden kwam.

Verder Ina van der Beld, Peter de Boer, André Boven, Sjaak Buys, Caroline en Peter Elferich, Hans Hut, Marnix Jonker, BartJan Prak en Erik Visser voor hun hulp tijdens het nestzoeken en/of bij de muizencensus.

Literatuur

- Beemster N. & C. Dijkstra 1991. Roofvogels in de Nederlandse wetlands: variaties in voedselaanbod: woelmuizen. Voortgangsrapport RU Groningen/RWS 1989-1990.
- van den Brink H., J. Furda, J. van Klinken & K. van Scharenburg 1993. Vogelatlas van Groningen.
- Boekema E.J., P. Glas & J.B. Hulscher (red.) 1983. Vogels van de provincie Groningen.
- Cramp 1985. Birds of the Western Palearctic.
- Koks B. & J. van 't Hoff 1991. Steppeachtige taferelen langs de Dollard. De Grauwe Gors 19(3):21-31.
- Osieck E.R. & F. Hustings 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Techn. Rapport Vogelbescherming Nederland 12). Zeist.